

Manuel Azaña, que esteu en el cel

En la cambra número 2 de l'Hôtel du Midi de Montalban (Carcí, Occitània), reposen les despulles mortals de Manuel Azaña y Díaz. Ha mort la nit del 3 de novembre de 1940, als seixanta anys. Havia presidit la República Espanyola, fins a la caiguda de Catalunya, i dimitit del càrrec el 27 de febrer de 1939. A l'ombra del cadàver, una petita creu amb unes flors i, a les mans, ja dominades pel *rigor mortis*, uns rosaris. En el moment d'expirar l'envoltaven la seva esposa, Dolores Rivas Cherif, monsenyor Pierre-Marie Théas, flamant bisbe d'aquesta diòcesi, una religiosa d'origen basc, sor Ignàcia Mouescas, el general Hernández Sarrabia i els col·laboradors del polític, Antonio Lot i Francisco Galán. A l'exterior, algunes personalitats republicanes: Victòria Kent, Adolfo Llopi, Ricardo Gasset...

Només feia tres anys que havia publicat el que seria el seu darrer llibre, *La velada en Benicarló*, considerada com una de les seves millors obres, en la qual reitera el drama que significa per a ell la Guerra Civil i el seu esforç inútil per cercar la pau, la pietat i el perdó, que ha reclamat amb absoluta inutilitat des del Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona el 18 de juliol de 1938. Efectivament, es pot considerar Azaña com un excel·lent escriptor (guardonat amb el Premio Nacional de Literatura), però també amb un limitat ressò en els ambients intel·lectuals. Miguel de Unamuno no s'està de dir: "Compte amb Azaña, és un escriptor sense lectors."

De Can Barris de la Vajol a Montalban. El darrer territori peninsular on el president de la República va exercir el seu càrrec va ser el petit municipi empordanès de la Vajol, fins a la matinada del dia 5 de febrer de 1939 (Girona havia caigut la vigília). Eren les 6 h del matí quan el modest seguici presidencial acompanya Manuel Azaña, que surt del seu allotjament a Can Barris vers el coll de Lli. Un dels vehicles s'avarria i obstrueix l'estret camí fronterer. Tot plegat obliga a fer la resta del camí a peu. D'aquesta manera i per aquest in-

Pierre-Marie Théas, bisbe de Montalban, mantingué unes relacions ben especials amb Manuel Azaña, darrer president de la Segona República i maçó reconegut. Tan especials, que li prestà auxiliis espirituals en el moment de la mort.

dret travessa la frontera qui formalment era el cap de l'estat espanyol, que baldat i enfredorit arriba al petit nucli de les Illes (municipi de Marellàs, Vallespir), on esperen els dos automòbils de la presidència espanyola, un Hispano Suiza i un Mercedes que han voltat pel Portús, escridassats pels milers de persones atrapades per la retirada. L'alcalde de les Illes és tota la representació oficial que els acull.

Comencen, en aquell moment, vint mesos de trist exili de Manuel Azana, la seva família i el seu modest seguici. Primer al Voló (Rosselló), on resideix, des de 1935, Lolita, una germana del president, amb la seva família en el xalet Les Mimoses de l'avinguda de l'Estació. A Montpellier, fa nit a l'Hotel Metropole, arribarà a Collonges-sur-Salève, una petita població de l'Alta Savoia propera a la frontera suïssa. Viurà en una casa anomenada La Prasle i on ja residia una cunyada seva. Passa per Ginebra per viatjar amb l'express des d'aquesta ciutat fins a París, on residirà a la seu de l'ambaixada (formalment territori espanyol), des d'on redactarà i trametrà la seva dimissió. Viatja breument a Montpellier i retorna a Collonges, ja com un exiliat més. En esclatar la que esdevingué la Segona Guerra Mundial (1 de setembre de 1939), ha d'abandonar aquesta població.

Es desplaça vers la regió de les Landes, a la Gironda, a la costa atlàntica. Escull una casa a la població de Pylas-sur-Mer, propera a Arcachon. El xalet s'anomena El Edén...

El mes de febrer de 1940 pateix un fort refredat que deriva en congestió pulmonar i pleuresia que es veuen agreujades per la latent diabetis d'Azana. Finalment, el 25 de juny de 1940 viu el que seria el seu darrer desplaçament fins a Montalban. La raó és elemental: l'avenç per territori francès de les forces de Wehrmacht i la posterior signatura de l'armistici deixa tota la façana atlàntica francesa en la zona ocupada pels alemanys. Cal cercar un tímid refugi en la dita "zona lliure". Els esdeveniments confirmen l'encert d'aquesta mesura. Amb les tropes alemanyes que arriben a Arcachon també ho fan la Gestapo i un comando de la policia franquista, dirigits pel comissari Urraca Pastor, només tres dies després de la sortida del president. Detenen tots els

seus col·laboradors, fins i tot el seu cunyat Cipriano Rivas. Tots seran traslladats a territori espanyol i compareixeran davant d'un dels tribunals de depuració que no paren de dictar sentències en aquestes dates. La residència presidencial és saquejada. Documentació, diners, joies, llibres i pertinences personals d'Azana desapareixen, en molts casos per sempre més.

La darrera malaltia. Amb una salut malmesa, malgrat que Azana es restablirà temporalment, troba allotjament en una modesta cambra d'una casa a la Rue Michelet a dues passes de la prefectura ja controlada per les autoritats petainistes, fins que, per iniciativa de l'Ambaixada de Mèxic, serà traslladat al modest però cèntric Hotel du Midi (una anècdota: era "recomanat" per la Guia Michelin d'aquell any), situat a l'ombra de la catedral. Per garantir la seguretat del polític espanyol, el cònsol mexicà i un parell dels seus funcionaris seran també hostes de l'hotel.

El darrer territori on el president va exercir el seu càrrec va ser a la Vajol, a l'Empordà

A final d'aquell estiu Azana pateix un atac cerebral que, inicialment, el deixa sense parla, però, novament, es refà. La policia Espanyola, d'acord amb la de Vichy, pren posicions en el mateix hotel i al proper de France. El president mexicà, Cárdenas, torna a actuar i declara la primera planta de l'Hotel du Midi territori "sota la responsabilitat mexicana", una figura més que dubtosa en el dret internacional, però suficient per evitar un segrest del darrer president de la República espanyola en sòl francès. Però el règim de Madrid no desisteix, i l'ambaixador José Fèlix de Lequerica es desplaça fins a Montalban només tres dies abans de la mort d'Azana.

En aquest punt apareix en escena una figura clau en la trajectòria final de la vida de Manuel Azana. Es tracta de la religiosa Ignàcia Mouescas. Nascuda a Euskadi Nord, a Saint-Etièn-de-Baigor-

ri. Ha professat en les Germanes de Nevers, amb vincles directes amb santa Bernadette –la nena a la qual es va aparèixer 18 vegades la Verge Maria a Lorida– i quan posteriorment havia ingressat també en la comunitat de Nevers, on reposen les despulles de la santa.

La germana Mouescas és la responsable del Secours Catholique a Montalban, dedicat, bàsicament, a atendre l'allau de refugiats espanyols i també francesos, després de l'armistici de juny de 1940.

Quin objectiu la va portar a presentar-se a l'Hotel du Midi i concretament a tractar d'acostar-se a la família Azana? Formalment demana al metge personal del president, el doctor Gómez Palette, d'establir contactes amb els diplomàtics mexicans residents a l'establiment per ajudar a sortir de França unes famílies jueves en greu perill de ser deportades a camps de concentració o d'extermini. Igualment parla de l'ajut que el Secours ofereix de fa temps a uns capellans bascos també exiliats després dels afusellaments comesos pels franquistes de diversos religiosos nacionalistes, especialment dels capellans castrenses de les unitats dels *gudaris*. Les visites de la religiosa sovintegen. Mentrestant, l'esposa del president rep dues notícies que l'enfonsen: el 15 d'octubre, coincidint amb la notícia de l'afusellament del president Lluís Companys, el doctor Gómez Palette, metge personal d'Azana, se suïcida, i també es coneix que Cipriano Rivas és condemnat a mort per un tribunal militar. Sor Ignàcia s'ofereix a tenir cura del president malalt, per facilitar que la seva esposa pugui fer gestions en favor del seu germà. Dolores Rivas accepta l'ofertament i la religiosa serà cada dia, fins al darrer, al costat d'Azana.

Pierre-Maria Théas, un bisbe diferent. Dos dies després de la mort del president Companys, Montalban és deserta amb el repic de totes les campanes dels temples catòlics de la ciutat. Fa la seva entrada el nou bisbe, Pierre-Marie Théas, un bearnès (regió fronterera amb l'Aragó), professor del seminari de Baiona que serà definit d'"intel·ligent, però tossut".

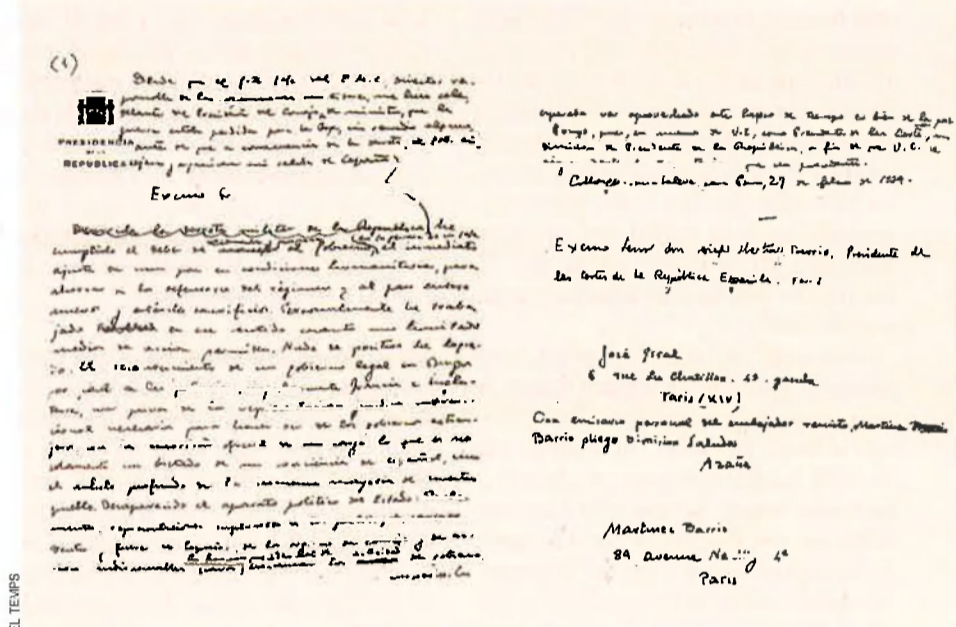
La posició del nou bisbe respecte de l'il·lustre exiliat ens la defineix l'historiador Jean-Pierre Amalric: "Podem suposar que seria la de restar davant d'un

adversari que tenia la seva part de responsabilitat en les violències contra la religió a l'Espanya republicana; es tracta d'un fill infidel de l'Església, de la qual s'havia allunyat d'ençà de la joventut. No podia ignorar el paper decisiu d'Azana en el debat constitucional de 1931, que havia fet prevaler una rigorosa separació entre l'Església i l'estat, inspirada en el model francès i que al terme d'un vehement debat no s'havia estat de dir que 'Espana ha deixat de ser catòlica'. Un paper i unes accions que l'havien convertit en la bèstia negra de la jerarquia catòlica que quasi tota havia donat suport a la 'Cruzada' dirigida per Franco. Un encontre entre el nou bisbe i l'afeblit home d'estat semblava del tot improbable."

La figura episcopal de monsenyor Théas esdevindria de referència per a l'Església francesa menys de dos anys després, quan va fer pública una breu carta pastoral que, llegida en totes les esglésies diocesanes sobre "El respecte de la persona humana", en referència a les accions contra la comunitat jueva comeses pel règim de Vichy, sota pressió dels ocupants alemanys.

Però en aquells moments de la seva arribada a Montalban, només quatre mesos després de l'armistici que divideix el territori metropolità francès i també els esperits dels seus ciutadans, amb milers de presoners de guerra en els *stalags* alemanys, el nou bisbe es mantindrà respectuós amb el poder que considera legítim i que personalitza el mariscal Pétain, que promou una política que plau, inicialment, a l'Església catòlica. Però aquest respecte del bisbe Théas representa també mantenir-se a distància d'aquell règim del dit "Estat Francès", que substitueix la democràcia republicana. Un distanciament que s'accentuarà amb les mesures que adopta aquella administració de Vichy (la ciutat balnearia és la seu del govern): Servei de Treball Obligatori a Alemanya, segregació racial i, finalment, deportacions dels jueus. Monsenyor Théas serà considerat un bisbe dissident per les autoritats col·laboracionistes franceses.

Com s'establliran les relacions Théas-Azana. Segons el document tramès pel pare Henri Viatge, canonge rector a la catedral de Montalban: "La

Esborrany del manuscrit amb el qual Manuel Azana dimitia el seu càrrec de president de la República Espanyola.

senyora Azana demana un capellà per assistir el seu marit. La germana Ignàsia crida directament el bisbe, monsenyor Théas, que tot just ha arribat a la diòcesi."

Els motius de la trobada cal cercar-los, doncs, en l'esforç de Dolores Rivas per salvar el seu germà Cipriano, en mans dels franquistes i condemnat a mort. El dia de l'arribada del nou bisbe, Manuel Azana, en sentir el repic de campanes, havia comentat: "Aquesta tarda a la ca-

tedral hi haurà una bonica cerimònia. Quina llàstima no ser-hi." Per la seva part, el ja citat historiador Jean-Pierre Amalric, escriu: "Alguns dies després de l'arribada del nou bisbe, Azana creu que el prelat podria fer gestions per ajudar el seu cunyat. I diu que hi parlarà sense cap problema. Ho repeteix diverses vegades, però no sap com arribar-hi". "Voldria -diu el polític- que algú sàpiga a França que no sóc un bandit", tot afegint que se sentia ferit pel desin-

Qui era sor Ignàsia Mouescas

L'actual canonge rector de la catedral de Montalban, l'abbé Viatge, ens diu textualment:

"Es manté, encara avui, una polèmica i una certa mala fe a l'entorn de les circumstàncies de la mort de Manuel Azana. Per restablir la veritat, aquest és l'ordre dels esdeveniments i els testimonis documentals:

"1. Després d'un llarg periple, Manuel Azana arribà a Montalban, en el centre de la ciutat, a l'Hotel du Midi, separat per un carrer de la catedral. Es troba malalt i molt defallit.

"2. La seva esposa l'acompanya. Fermament cristiana, accepta les atencions, l'ajut, d'una religiosa, la germa-

na Ignàsia (de les Germanes de Nevers, l'orde de Santa Bernadette. Acabarà la seva vida a Lorda). Aquesta religiosa trilingüe (parla basc, espanyol i francès) se situa des d'aquell moment en el centre dels esdeveniments."

La germana Ignàsia, en efecte, morirà a Lorda, el juny de 1976. Oficiarà el funeral el bisbe de Tarbes-Lorda, Mons, Pierre-Maria Théas, que era el titular de la diòcesi de Montalban, en el moment de la mort de Manuel Azana. En seva homilia dirà, entre altres coses, el següent amb relació amb la difunta: "Hem d'assenyalar que la Providència el 1940 a Montalban situa Sor Ignàsia amb relació al President Azana. El qual el 1936 havia fet esclatar la sagnant revolució espanyola, amb un balanç de milers i milers de màrtirs i

terès quasi absolut manifestat per les autoritats franceses. Aquesta situació angouxa el matrimoni Azana-Rivas, que mouran cel i terra cercant ajut. Segons el text d'Amalric: "Dolores [Rivas] decideix visitar el bisbe. L'acompanya la germana Ignàsia per demanar que monsenyor Théas intercedeixi."

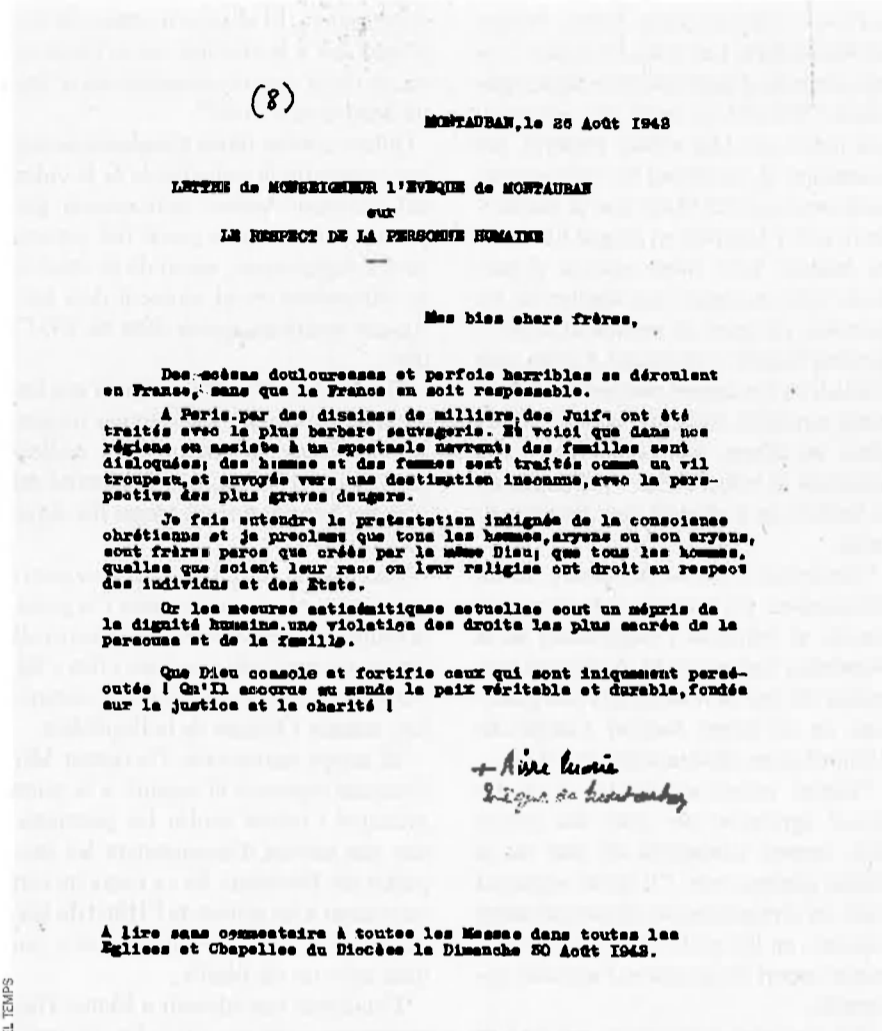
El diàleg s'estableix fàcilment. Ambdues són persones de mentalitat oberta i bons polemistes. Els arguments d'Azana han estat puntualment recollits i s'inclouen en les seves *Obres completes*. La conversa se centra en els esdeveniments recents d'Espanya i en el paper de l'Església i també en la manca d'autoritat del poder legítim en esclatar el conflicte.

La mort cristiana d'Azana. La malaltia progressa en el cos i també en l'esperit del polític republicà. Reflexiona i fa balanç de la seva vida. El bisbe Théas publica en el butlletí de la diòcesi de Montalban del mes de novembre una nota que signa i titula: "Després de la mort del president Azana", en la qual escriu: "El president ha manifestat sentiments cristians: per la seva voluntat i en diverses ocasions, ha besat amb fervor el crucifix que li va ser presentat i ha pronunciat paraules com aquestes: 'Déu meu, Déu meu! Pietat! Misericòrdia!', a la pregunta: Voleu el perdó dels vostres pecats? Va respondre, 'sí'." La

l'incendi de nombrosos edificis religiosos en tot el territori espanyol. Al costat d'aquest perseguidor de l'Església, sor Ignàsia va ser la missatgera de Déu i l'instrument de la seva Gràcia. El President Azana morí molt cristianament. Va ser un dels nombrosos triomfs de la Redempció."

Sens dubte es tracta d'una dona de caràcter fort. Una basca de cap a peus. En la mateixa intervenció, el bisbe Théas deia de la religiosa: "Sempre a la recerca dels necessitats, dels marginats, feia poc cas del reglament de la casa i posà a prova la paciència dels seus superiors."

Serà sor Ignàsia la que portarà el nou bisbe de Montalban al costat de Manuel Azana.

EL TEMPS
Pastoral de monsenyor Théas sobre el respecte a la persona humana, en referència a les accions contra la comunitat jueva durant l'ocupació nazi.

nota episcopal segueix amb altres punts que veurem.

De manera semblant, monsenyor Théas va descriure aquells fets, l'any 1958, en el *Butlletí Oficial Eclesiàstic* del Bisbat de Vic, en un text que va titular: "La mort cristiana del President Azana", alguns detalls ajuden a valorar l'esdeveniment: "Vaig proposar al malalt el sagrament de la Penitència, que va rebre voluntàriament", i afegeix el següent: "Aquest home tenia fe. La seva primera educació cristiana no havia estat inútil. Després dels errors, dels oblots, de les persecucions, la fe de la seva infància i joventut el reprenia en els darrers dies de la seva vida."

Una altra cosa serà la pretesa administració de la unció dels malalts. En l'entorn presidencial, les visites episcopals no agraden a tothom. Només el respecte que els mereix la senyora Dolores Rivas i les gestions que realitza prop del

bisbe per tractar de salvar la vida del seu germà eviten intervencions més agudes.

Fins més enllà de la mort d'Azana sempre ha planat l'ombra del dubte respecte al fet de si va ser una condició posada pel règim franquista per perdonar la vida de Cipriano Rivas: que el seu cunyat morí reconciliat amb l'Església. No s'ha localitzat, fins ara, cap document que ho pugui acreditar.

Seguim amb el text: "El diumenge 3 de novembre, a les 23 hores, es va venir a despertar el bisbe, que, novament, va anar a fer costat al moribund, li administrà l'extremunció en presència de la senyora Azana i de diversos membres del seguici del President. Vam recitar les pregàries de perdó *in articulo mortis*, mentre el President expirava. Seguidament el bisbe recità les pregàries pel difunt que acabava de morir."

En opinió de Jean-Pierre Amalric, en la comunicació que va presentar en el

col·loqui "Monseigneur Théas, évêque de Montauban. Les juifs, les justes", escriu respecte d'aquesta intervenció episcopal: "El bisbe va fer el que, segons el seu judici, era una missió pastoral, administrant al moribund els sacraments, amb excepció del Viàtic que el reconciliava amb l'Església en la qual havia estat batejat. Sens dubte aquesta petició havia estat acceptada per algunes de les persones properes al moribund, com el general Sarabia o el doctor Acosta, que l'assistí en els darrers moments, i del diputat republicà Ricardo Gasset." L'un i altre, en efecte, van signar una carta adreçada al bisbe Théas i publicada en el butlletí de la diòcesi que diu textualment:

"Montalban, 17 de novembre 1940. Monsenyor: els records dels moments viscuts al costat de l'expresident de la República Espanyola M. Azaña ens permeten dir que la relació dels fets publicats en el darrer *Butlletí Catòlic de Montalban* és absolutament exacta.

"També volem manifestar el nostre sincer agraïment per totes les proves dels vostres sentiments de part de la vostra persona vers l'il·lustre espanyol mort en circumstàncies extremadament penoses, en les quals vau testimoniar el vostre suport i li aportàreu l'ajut més estimable.

"Us preguem, monsenyor, que accepteu de part nostra i de la senyora Azana i del general Sarabia tot el nostre agraïment i la nostra consideració."

Aquest doble testimoni escrit sembla confirmar més enllà de tot dubte el fet que Manuel Azaña rebé els auxilis de la religió catòlica, de manera no forçada, en el moment del seu traspàs i ja abans en el decurs de la seva darrera malaltia.

Enterrament civil amb una catedral plena de gom a gom. L'enterrament de les despulles de l'expresident de la República espanyola s'havia previst per al 5 de novembre. La repetida nota del bisbe Théas diu textualment:

"La senyora Presidenta, que coneixia la mort cristiana del seu marit, demanà unes exèquies religioses que, una vegada d'acord amb l'arxiprest, consistirien en una simple absoluta a la catedral, sense que fos un acte de cos present, ni missa.

"El 5 de novembre, la senyora Presidenta, molt fatigada, decidí no assistir a

la cerimònia. El seguici funerari, en lloc d'anar fins a la catedral, on se l'esperava, es dirigí vers el cementiri, on té lloc un enterrament civil."

Quines són les raons d'aquesta decisió que contradiu la voluntat de la ja vídua del president Azaña? Sortosament disposem del testimoni escrit del prevere Emile Aiguilhane, vicari de la catedral de Montalban en el moment dels fets. Aquest testimoni és datat de 1991 i diu:

"Recordo molt bé la cerimònia que havíem preparat per a les exèquies religioses del President Azana. Vaig dedicar molt temps a l'organització material del lloc per garantir que tot plegat fos digne i acollidor.

"La catedral era plena de gom a gom i esperàvem el seguici, mentre l'organista titular, Mn. Bessières, interpretava els fragments musicals previstos i fins s'havia acordat que, en finalitzar la cerimònia, sonaria l'Himne de la República.

"El temps transcorria, l'arxiprest Mn. Bertrand esperava el seguici a la porta principal i també acollir les personalitats que havien d'acompanyar les despulles del President. Es va veure un cert moviment a les portes de l'Hôtel du Midi, però des de la catedral no se'n podien apreciar els detalls.

"Finalment van advertir a Mons. Théas que era en el seu sitial. Es va enviar un emissari a l'Hôtel du Midi, que com és sabut es troba a l'altra banda del carrer de Notre-Dame, just davant de la catedral, i vam saber la veritat: el seguici funerari havia sortit directament vers el cementiri..., sense passar per la catedral, com s'havia previst en els acords entre la senyora Azaña i Mons. Théas. També cal dir que la senyoreta Alcoffe havia preparat una bandera republicana. Aquests sentiments de simpatia vers la causa de la República Espanyola, que possiblement anaven més enllà dels personals del bisbe, esdevindrien paper moll."

Aquell enterrament era un esdeveniment delicat per al règim de Vichy. Calia evitar qualsevol element susceptible de provocar una protesta diplomàtica del Govern de Madrid. La presència policial és evident. S'ha prohibit que el taüt es cobreixi amb la bandera republicana (Azana havia demanat que s'emprés l'ensenyà corresponent a la Guàrdia Presidencial, però havia estat sa-

Manuel Azana presidint un acte a València mentre era president de la República.

quejada a La Pyle). Centenars de persones, moltes de les quals són exiliats espanyols, omplen l'espai. El fèrret apareix, finalment, cobert amb la bandera mexicana. L'ambaixada d'aquella república, que es fa càrrec de totes les despeses, ha decidit prescindir del ceremonial catòlic. Només unes flors vermelles, grogues i unes violes liles componen el tímid tricolor republicà. Cal dir que cap representació oficial francesa va participar en els actes de Montalban. Manuel Azana va rebre la Legió d'Honor en el grau de cavaller per part de la República Francesa.

Aquestes actuacions que no van respectar la voluntat de la vídua Azana aconsellaren a Dolores Rivas de visitar el bisbe Théas, com s'informa en el butlletí de la diòcesi: "En el decurs de la tarda del 5 de novembre (el mateix dia de l'enterrament), la senyora Azaña va ser al palau episcopal per agrair a monsenyor les visites del seu ministeri al President. També va manifestar el seu malestar per la cerimònia purament laica de les exèquies del seu marit."

En les memòries apòcrifes de Manuel Azaña s'inclou aquest comentari de monsenyor Théas: "L'enterrament va ser civil, però la mort havia estat cristiana. Això és l'essencial. Més val tenir

un funeral civil, després d'una mort cristiana que no un funeral religiós solemne després d'una mort sense fe ni penediment." La senyora Dolores Rivas va demanar que la sepultura del seu marit la presidís la creu.

Un maçó amb sepultura cristiana.

Els testimonis històrics ens confirmen que Manuel Azana va rebre els auxilis de la religió catòlica en el decurs dels seus darrers dies en aquest món. Altres consideracions morals se situen en aspectes morals, opinables i de debat.

Azana era maçó. Un document singular del "Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y del Comunismo" del jutjat número 2, incoa un sumari contra Manuel Azaña, el dia 22 de desembre de 1941! Feia més d'un any de la mort del president. El text, que avui pot semblar resclosit, demana que es cerquessin "los antecedentes masónicos y político-sociales del encartado" i es dóna un termini de cinc dies per a la compareixença (BOE del 7 de desembre de 1941) i naturalment s'adverteix que, en cas de comparèixer, "le parará el perjuicio que haya lugar en derecho". La sempre lenta maquinària judicial no es detura i a final d'aquell mes es publica el "Resultando", en el qual es fa constar que: "El procesado ingresó en la Masonería el 13 de marzo de

1931, logia Matritense e Hispano-Americana, adoptando el nombre simbólico de Plutarco, llegando a obtener el grado primero de aprendiz masónico", segueix el text judicial assenyalant que el processat no es va presentar i, per tant, es requereix que ho faci "a fin de constituirse en prisión" i és declarat en rebel·lia. Encara hauran de transcórrer uns dies, fins al 9 de gener de 1942, per decidir el Tribunal en sessió secreta que: "Manuel Azana Diaz ha fallecido hace catorce meses, once cuando se inició el procedimiento, dato de dominio publico aunque en autos no haya constancia del hecho." Naturalment el Tribunal va acordar per unanimitat el sobreseïment definitiu de la causa.

L'afiliació maçònica d'Azana sembla, doncs, evident. Un personatge gens dubtós de simpatitzar amb els franquistes, Stoian Minéiovix Ivanov, àlies Stepànov i Moreno, agent del Komintern, va ser enviat per Stalin, en el decurs de la Guerra Civil i redacta un informe que porta el seu nom, en el qual critica durament l'actitud dels maçons presents en totes les estructures republicanes. L'exèrcit, els sindicats i, naturalment, en les altes instàncies del Govern. Rebutja l'agent comunista la decisió dels comandaments militars maçons, després de la batalla de Terol (desembre 1937 - gener 1938) d'assolir una pau honorable amb Franco, convençuts com estaven que no el podrien derrotar en el camp de batalla. Igualment Stepànov és partidari de prosseguir la guerra després de la pèrdua de Catalunya i escriu: "Si el Front Popular no resisteix és degut al derrotisme provocat pels polítics maçons, com Azaña i Martínez Barrio..."

Curiosament, els arguments de l'agent de Komintern, com assenyalava l'escriptor Cèsar Vidal, són semblants als que presentava el bàndol franquista.

Per tant, no és gens agosarat afirmar que Manuel Azana és un reconegut maçó que reposa en sepultura cristiana.

Les arrels cristianes de Manuel Azaña.

La biografia del darrer president de la República Espanyola en exercici del seu càrrec en territori peninsular presenta uns trets força comuns en les famílies de la burgesia castellana de la seva època: d'una nissaga notarial, el seu pare era alcalde d'Alca-

lá de Henares quan el nen Manuel arriba al món. Però només nou anys després perd la mare i l'any següent, el pare. Acollit per unes ties es formarà en el col·legi dels pares Agustins a l'Escoorial. Per tant, manté unes clares referències culturals cristianes.

Igualment l'evident influència de la seva esposa, Dolores Rivas Cherif, amb la qual contrau matrimoni quan ell ja tenia 49 anys, serà decisiva. Ella és una persona discreta i fidel catòlica practicant. El casament de Manuel Azana va ser fruit d'un enamorament de maduresa i que va sorprendre els seus correligionaris i, naturalment, es va celebrar d'acord amb el ritus catòlic.

Es pot especular tot el que es vulgui sobre aquesta consciència cristiana d'Azana. Una lectura atenta de *La velada en Benicarló* (una obra escrita en plena Guerra Civil, després dels fets de maig de 1937 a Barcelona), ens dóna algunes pistes respecte a l'esmentat paper de Dolores i dels sentiments de l'autor vers els cristianisme.

Per exemple, en boca del personatge Marón, posa aquestes paraules: "L'agnosticisme en què ordinàriament conclouen els catòlics que perden la fe, combinat amb la necessitat de pau domèstica, augmenta la influència de la dona." Al personatge Garcés, en què els especialistes creuen que veuen un *alter ego* del mateix Azaña, li fa dir: "Als espanyols mateixos no tinc suficient caritat per estimar-los a tots en Crist com a proïsmes, segons mana la doctrina...", i tampoc no oblida de fer dir a Lluch, un dels participants en la vetllada, en referència al paper de l'Església en la Guerra Civil: "Ni els arquebisbes espanyols no han dit encara que aquesta calamitat sigui un càstig del cel."

Són aquestes arrels cristianes que ens han de merèixer respecte i ens donen confiança vers una de les figures clau i també víctima d'unes circumstàncies dramàtiques de les quals s'acompleixen aquests dies seixanta-cinc anys. Els infants que van néixer aquell 1940 enceten ara jubilació en un entorn que es defineix en una frase de Manuel Azana: "La llibertat no fa feliços els homes. Els fa simplement homes."

J. Víctor Gay

Documentalista: Jordi Gibert